

Реферат на тему: "Творчість Івана Величковського"

Іван Величковський

Реферат

на тему:

Творчість Івана Величковського

Серед багатьох білих плям на карті історії старожитнього українського письменства особливу увагу дослідників має привернути література XVII — XVIII ст.

Іван Величковський — поет дуже цікавий. Саме поет, а не віршописець. Бо наділила його природа щирою іскрою художнього таланту — здатністю зірко вдивлятися у світ, гостро і парадоксально осмислювати його, відливати свої думки у місткі асоціації, колоритні образи, влучні дотепи. Віртуозно володіючи словом і віршем, він любляв експериментувати, шукати і розробляти нові й незвичні літературні форми. Це була типова людина епохи барокко — ренесансна життєрадісність і життєлюбність поєднувалась у ньому з глибокою, щирою релігійністю, а це породжувало внутрішню суперечливість його душевного світу, його індивідуальну душевну драму, хоч і живило потужною енергією його творчість. Цікавий він ще й тим, що не займав високих посад, не мав поважних титулів і, будучи освіченою людиною, лишався все життя рядовим орачем рідної культурної ниви. Належав Іван Величковський до того кола діячів, яке гуртувалося біля таких тодішніх культурно-ідеологічних та церковних проводирів, як Лазар Баранович і Варлаам Ясинський. Його літературна діяльність тісно зливається з літературною діяльністю не тільки цих тодішніх "стовпів" українського церковного, політичного і культурного життя, але й з літературною діяльністю їхніх молодших сучасників, зокрема Дмитра Туптала та Стефана Яворського.

Про особу Івана Величковського, про його життєві віхи, про побутовий ґрунт його творчості, як і про саму цю творчість, історія української літератури знає ще дуже мало.

З останнього десятиліття поетового життя маємо дві підписані його іменем книжечки віршів. Першу з них — "Зеґар з полузеґарком" — автор датує 1690-м роком, другу — "Млеко" — роком 1691-м.

Вірші "Зеґара з полузеґарком", звичайно, могли бути створені й раніше. Але коли року 1690-го архімандрит Києво-Печерської лаври Варлаам Ясинський обирається митрополитом, Іван Величковський, прагнучи відзначити цю подію, оформляє їх у "книжицю" і офірує її "новоконсекрованному пастыревѣ". За давньою книжною традицією поет пише у посвяті: "Да не явлюся пред преосвященством Вашим, паном и пастыром моим, тощ, два пекторалики — един цѣлый, а другій полузеґаровый — приношу преосвященству Вашему, ясне в богу преосвященный архіерею. В правдѣ, не зе злота, а нѣ з сребра, але з подлого ума моего, нѣбы з твердого желѣза,

составленные".

Видимо, Іван Величковський офірує свої вірші новому митрополитові не з обов'язку і не з бажання звернути на себе увагу та заслужити прихильність найвищого церковного начальства. Він керується якимись іншими, не офіційними і не меркантильними міркуваннями.

У посвяті поет звертається до митрополита як до свого "великого добродія", називаючи його "мнѣ велице милостивим паном". У нього, отже, були якісь підстави саме так іменувати Варлаама Ясинського. Це підтверджується аналізом другого зшитка Софійського збірника, 3 листів, які в ньому записані, видно, що у поета було двоє братів — Віктор і Лаврентій, обидва ченці. Ієродиякон Віктор жив у Чернігові і був улюбленцем Лазаря Барановича. Він помер до 1673 року 2. Чернець Лаврентій, намісник святомикільського монастиря на Пивах, залежного від київського Микільсько-Пустинного монастиря, а, отже, і від Києво-Печерської лаври, був у дружніх стосунках з Лазарем Барановичем і Варлаамом Ясинським. 1673 року Лаврентій помер, і Варлаам Ясинський, тоді ігумен київського Братського монастиря і ректор Києво-Могилянської колегії, прийняв його смерть близько до серця. Він повідомляє Лазаря Барановича про цю сумну подію, наголошуючи на останній просьбі Лаврентія — подбати про його рідного брата Івана.

Із присвяти "Млека" тому ж Варлаамові Ясинському видно, що Іван Величковський свої "труди поетицкіє", зібрані у цій "книжеці", складав ще замолоду і наважився подати їх "до розсудку" митрополита, побоюючись, "аби и тая прошлих лѣт моих праця в тѣни забвенія не заставала...". Отже, видно, якась його праця вже "зоставала в тѣни забвенія". На жаль, присвята збереглася не повністю: бракує її початку. З наявного уривку її можна лише здогадуватися, що Іван Величковський мав на увазі тут і інші свої творчі доробки.

У Полтаві Іван Величковський осів не пізніше 1687 року. Таке твердження випливає із запису українського літописця Самійла Величка про те, що саме в цей рік, "егда же бысть под Полтавою чили в Полтавѣ гетман Самойлович", Іван Величковський підніс йому в дар образ його патрона, святого Іоана Кущника, "з приложенієм под ним" віршів "своєї композитури".

Як переконливо довів дослідник С. І. Маслов, вірші Івана Величковського до Лазаря Барановича від гурту чернігівських друкарів ("товариства куншту типографського") побачили світ між 1680 — 1683 роками. Підписані вони як "нічна праця Івана Величковського". Отже, в цей час поет перебував у Чернігові і був зв'язаний з друкарнею Лазаря Барановича. Яку роботу виконував у Чернігові Іван Величковський, важко точно визначити, але його освіченість і "хитроумність", вболівання за розвиток рідної культури і, зокрема, поетичного мистецтва, засвідчені сучасниками і власною його творчою спадщиною, не дозволяють припустити, щоб він, будучи при Лазарі Барановичу, марнував свої можливості. Адже чернігівський архієпископ гостро потребував освічених і здібних до літературної праці співробітників. Це видно, скажімо, з його листа до тодішнього києво-печерського архімандрита Інокентія Гізеля, який

можна віднести до 1670 року. В цьому листі, просячи допомоги у підготовці до видання свого полемічного трактату "Нова міра старої віри...", він нарікає на брак серед свого оточення доброго латиніста: "Пускай бы кто-нибудь из отцев училищного братства переложил латынь, в одном месте с избытком употребленную, на язык польский; я не перелагал ради скорости; а на севере у меня скорее можно найти охотника, нежели латинщика; Киев этим славен..." 1 Була підходяща для Івана Величковського посада і в штаті чернігівської друкарні того ж Лазаря Барановича. В "Пунктах на споряженъя друкарнѣ", датованих 7 вересня 1679 року, в складі "товариства куншту типографського" згадується "потребнѣйший товариш", "способный до полщизны и руского писма", і вимагається "для задержанъя его прибавити, звыш инших прикладки, скилка книжок", тобто частину тиражу друкованих видань, яку він міг би продавати на власну користь.

Зіставлення цієї подробиці з фактом написання Іваном Величковським між 1680 — 1683 роками віршів на честь Лазаря Барановича від імені "товариства куншту типографського" чернігівської друкарні дає підставу для дуже імовірного припущення, що в Чернігові Іван Величковський працював саме в Барановичевій друкарні.

Ще в Чернігові у 80-х роках Іван Величковський міг висвятитися на священика і попувати при якійсь чернігівській церкві. Принаймні на цей час він мав уже бути одружений — його син Іван Іванович Величковський помер 1716 року, а року 1714 був уже полтавським протопопом, отже, мав народитися не пізніше кінця 70-х — початку 80-х років XVII ст.

Так чи інакше, а в 70-ті — 80-ті роки Іван Величковський жив у Чернігові, обертаючись у колі людей, які активно співробітничали з Лазарем Барановичем на культурно-освітній ниві. І саме з роботи при Лазарі Барановичі почався його трудовий шлях після навчання в Києво-Могилянській колегії, якщо, звичайно, прийняти гіпотезу, Що другий зшиток Софійського збірника — робочий записник поета. Тут бачимо чернеткові записи двох листів чернігівського архієпископа до гетьмана, а також список листа Варлаама Ясинського до Лазаря Барановича з характерним заголовком-вказівкою: "До преосвященнаго архієпископа так маєш писати". У цьому листі Варлаам Ясинський прямо називає "пана Іоана Величковского" ("пана", а не "отця" — отже, ще світську людину!) "теперешним вѣрним слугою" Лазаря Барановича.

Усі листи датуються 1673 роком. Це останній рік ректорства Варлаама Ясинського в Києво-Могилянській колегії і його ігуменства в київському Братському монастирі. Пригадаймо, що Варлаам Ясинський був ректором протягом 1665 — 1673 років. Звідси випливає, що Іван Величковський міг закінчити колегію не раніше 1665 і не пізніше 1672 року, бо року 1673 бачимо його вже в Чернігові.

Художні властивості поезії Івана Величковського досі вивчалися лише побіжно, до уваги бралася не вся його спадщина, а тільки окремі твори, чи, в кращому разі, групи творів. Головна вада цих спроб підходу до історико-літературного осмислення спадщини Івана Величковського полягає в розриві змісту й форми. Одні дослідники вважали епіграматичну і, зокрема, "курйозну" форму за невідповідну для виразу "істин

християнства" і на цій підставі негативно оцінювали цю форму. Інші ігнорували й ігнорують зміст — "істини християнства" і "відображення реальної дійсності", високо підносячи "майстерність", "техніку" — формалістично трактовані мистецькі якості.

Для самого поета розриву, неузгодженості, несумісності між формою і змістом не існувало. Застосування до "християнських матерій" епіграматичної форми, в тому числі й "курйозної", він вважав за цілком допустиме, прагнучи до синтезу змісту і форми. "Художність" його творів можна досягнути тільки при розгляді їх у єдності обох цих складників. "Християнський" зміст треба не ігнорувати — слід пробувати знайти в ньому відлуння змісту "національного" — реальної соціальної дійсності тогочасної України. Методологічним дороговказом при цьому може бути відома теза Ф. Енгельса про те, що за часів феодалізму "інтереси, потреби і вимоги окремих класів приховувались під релігійною оболонкою".

Об'єктивній оцінці спадщини Івана Величковського заважає невивченість "тла" його творчості. Формальна майстерність Івана Величковського оцінюється високо (цілком справедливо), але розглядається як явище унікальне, протиставляючись літературній практиці його сучасників (а це вже і несправедливо, і не відповідає дійсному станові речей). Вона — закономірна в контексті своєї епохи. Дуже талановита творчість Івана Величковського — не унікал, а одна з вершин (навіть щодо курйозного віршування і власне епіграми).

Творчу спадщину Івана Величковського слід розглядати комплексно, в усіх її жанрових проявах. Він виявив себе як талановитий поет не тільки в "малих формах", а й у формах більших.

За "ключ" до "секретів поетичної творчості" Івана Величковського має, безумовно, правити його власне розуміння своїх завдань і обов'язків як поета і громадянина, висловлене у передмові до "Млека" — видатній пам'ятці естетичної і літературознавчої думки другої половини XVII ст., яка досі ще належно не оцінена і не осмислена істориками тієї доби. При цьому варто спеціально підкреслити, що більшість думок, висловлених у цій передмові, стосується не тільки "курйозних віршів" Івана Величковського, але і всієї його творчості.

Як уже зазначалося, рукопис книжечки "Млеко, от овцы пастыру належное, або труды поетицкіе, во честь преблагословенной дѣвы Маріи составленные", який ми знаємо, датовано 1691 роком. Принаймні в цьому році він був, чи мав бути офірований митрополитові Варлааму Ясинському. Про це свідчить його титульна сторінка. Але чи є цей рік датою укладення збірки? У посвяті Варлааму Ясинському Іван Величковський називає цю книжечку чи зібрані в ній вірші своєю "млечною млоденческою працею". І справді, в рукописах, пов'язаних з іменем Івана Величковського, знаходимо кілька віршів, уміщених, у "Млеці". Та й самий характер усіх віршів книжечки та жанрових визначень, які кожному з цих віршів передують, з великою мірою ймовірності дає підстави відносити їх до часів студентства Івана Величковського. Але чи стосується це всього "Млека" як упорядкованої збірки, свідомо скомпонованого циклу, цільної системи, своєрідної поетики курйозних різновидів епіграматичного віршування, а чи

тільки віршів, що її складають, або навіть їхніх первісних варіантів? На це питання певної відповіді дати не можемо. Не можемо також сказати, коли саме було написано "Предмову до чителника". Ясно тільки, що виникла вона одночасно із збіркою і що виникнення і збірки і передмови зумовлене наміром і надією автора побачити свої "штуки поетицкіє" "тыпом wydани".

Важливим історико-літературним фактом є вже самі ці намір і надія, оскільки вони засвідчують досить високий ступінь професійного самоусвідомлення автора як поета, котрий цілком виразно бачить своє призначення в тому, щоб "класти свій труд" "на оздобу отчизни нашей и утѣху малороссійским сином еи, злaщa до читaнaя охочым и любомудрым", отже, вважає своїм обов'язком і завданням задоволення естетичних запитів і потреб читачів. Ця вже специфічно літературна, письменницька, професійна свідомість у передмові до "Млека" намагається звільнитися, вирватися, виламатися з пут традиційних християнських конфесійних уявлень про те, що художня, поетична творчість має служити "щегулне" (особливо, насамперед) "ку славѣ бога славы и славной владычицы нашей богородицы и присно дѣвы Маріи".

Цікаві щодо цього настанови Івана Величковського читачам про те, як слід "споживати" його "поетицкі штучки". Той, хто буде його вірші "скоро читати", "не уважаючи, що ся в каждом за штучка замыкает", "мало, або жадного не отнесет пожитку". Лише той, хто "над каждым вѣршиком так ся много забавит, аж поки зрозумѣет, що ся в нем за штучка замыкает, велце ся в них закохает". Труд сприйняття вірша споріднений з трудом його творення. Хоч "штуки поетицкі" коротенькі і маленькі, але "великую komponуючим их задают трудность и долгого, поки ся зложат, потребуют часу". Є серед них такі, "которые и за мѣсяць ледво ся зложат". Із цим місцем передмови перегукується епіграма Івана Величковського "Пишущему стихи":

Труда сущаго в писаній знати

Не может,, иже сам не вѣсть писати.

Мнит быти легко писанія дѣло:

Три перста пишут, а все болит тѣло.

Отож і тому, хто хоче "отнести утѣху" з читання "поетицких штучок", належить довго їх "поймовати", і не тільки самотужки, але й гуртом із іншими до читання охочими і любомудрими людьми: "если бы ся которая штучка здала быти до поймованя притрудною, слушная рѣч едного и другого призвавши, сполне ся домышляти, гды ж всѣ все можем, а един всего знати не может, кромѣ всемогущаго бога...". Тут відбито характерну особливість бароккової естетики — піднесення естетичної цінності інтелектуального напруження, через яке досягається невідоме і незрозуміле, "розв'язування задачі", "розгадування загадки".

Проте пута християнської середньовічної традиції, особливо за— • скорузлої на православному ґрунті, ще вельми міцно утримують поетичні пориви Івана Величковського. Як митця, його ваблять іноземні "оздобные и мистерніє штучки", але як правовірного християнина вони лякають його тим, що "не на славу божію, тьлько на марные сегосвѣтныє жарты wydаныє". Його вихована православ'ям душа рішуче

протестує проти світського літературного "формалізму", світської літературної "безідейності".

Із цієї суперечності творча натура Івана Величковського знаходить компромісний вихід: взяти з цих "іноземних оздобних і містерних сьогосвітніх штучок" "тылько способ" (форму) і прикласти його до пристойної релігійної матерії (змісту). Суперечність між світським і релігійним началом, між органічним світським світосприйманням і вихованою "православністю" є чи не основною психологічною пружиною нашого поета. Ця суперечність, спричиняючи драматичний, а може, навіть трагічний надрив у його душі (гостре відчуття страху перед "карами божими" за "гріховні" помисли, потяги і вчинки), створює ту творчу напругу, з якої раз у раз народжуються ліричні імпульси конкретних віршів, і одночасно гальмує його людську й письменницьку активність, звужує обшир його життєвої обсервації, не пускає його на неозорі гони власне поетичної ниви.

Відома нам літературна спадщина Івана Величковського відбиває певну його ідейну еволюцію. В 60 — 70-і роки він набагато мирськіший, вільнодумніший, ніж у 80 — 90-і роки. У ранній період творчості Іванові Величковському імponує афористична заява Джона Овена про те, що він пише вірші і для духовних і для світських читачів. Прагне задовольнити і тих і других і сам Іван Величковський, з однаковим успіхом розробляючи як релігійну, так і суто світську тематику, іноді навіть вільнодумно трактуючи деякі традиційні християнські мотиви, а то й впадаючи у зовсім погансько-фривольний тон. Деякі положення християнського віровчення Іван Величковський трактує дуже сміливо, в дусі ранньохристиянського демократизму, ренесансного гуманізму, здорового посполитого світорозуміння. У зшитку II він фіксує, наприклад, таку апофегму: "Спытано раз єдного філіозофа: "Що бог чинить?". Отповідѣл: "Високіє рѣчи понижаєт, а низькіє вивишаєт". Далі в тому ж зшитку знаходимо таке розумування "о шляхетствѣ альбо о благородіи": "Єдина у бога свобода єст не работати грѣхам. За наибольшое у бога почитается благородіє славну быти добродѣтелями". Іноді він наважується ставити навіть блюзнірські, з ортодоксального погляду, але цілком відповідні ренесансному струменю бароккової культури запитання, як, наприклад, запитання про страшний суд:

На суд оный, на котором на все и всѣ люде

Отвѣт дадут, чи досить единого дня буде?

Цілком світський характер має більшість епіграм, переспіваних Іваном Величковським за Джоном Овеном. Дуже цікаві щодо цього вірші "власної праці" Івана Величковського "Ліствиця Іаковля" чи "Пиворізові".

У 80 — 90-і роки настрої Івана Величковського помітно змінюються. Тепер поета раз у раз опановує благочестивий молитовний ліризм, прагнення до каяття за свої людські слабості, за свою нестійкість перед життєвими спокусами. Це дуже характерний, наскрізний мотив його зрілої лірики. Один з найпримітніших ідейних настроїв у поезіях із зшитка I — настрій каяття за колишні прогрішення, за негідну християнина минулу поведінку. Мотив цей у даному разі, мабуть, не просто традиційно-

християнський. У ньому відчуються індивідуальні, автобіографічні нотки, посилені його настійністю, повторюваністю, наскрізністю. Настрій цей цілком природний для глибоко релігійної людини, яка довго залишалася світською, людини емоційної, активної, жадібною до всіх радощів життя і яка на схилі віку, ставши священиком, провадить переоцінку своїх діянь. Тут і страх перед неминучістю кари, і надія на милосердність Христа ("Почто тебѣ связаннй, Ісусе мой, руцѣ?..") та заступництво його матері ("Пред рождеством неврежденна...") чи святих — Івана Богослова ("Богослове, умоли слова воплощенна, да не будет ми душа адом поглощенна"), Івана Златоуста ("К Златоусту бранными устнами молюся..."), Варвари ("Варваро, от варварска храни нас находа...") — і муки сумління, і спроби самовиправдання та відведення від себе "гніву божого":

С орудіи страшными в сердци сѣдиши,
Ісусе мой, да тѣми грѣхи мои казниши.
Казни грѣхи, но мене пощади самага,
Да аз, злый, единаго тя знаю благаго.

Тут маємо показове для бароккової психології опредмечення своїх гріхів, поєднане з намаганням відділити себе самого від них і тим самим уникнути розплати, а також показове для бароккової поетики дещо натуралістичне, надмірно опредмечене і дещо блюзнірське уособлення мук совісті в образі Ісуса-інквізитора, який сидить у серці ліричного героя "с орудіи страшными", щоб ними карати його гріхи.

Ліричний герой віршів із зшитку I має "о грѣсех скорб многу", він валяється "во грѣховной тинѣ", він "грѣшник большій", ніж Марія Магдалина, а тому прагне зайняти її місце біля Христових ніг, щоб, ридаючи, шукати прощення, благодати божої милості ("Ко Магдалинѣ, плачущой у ног Христовых, глагол грѣшного"). У цьому вірші знайшло яскравий вияв характерне для барокко вільне, фамільярне ставлення до святих — грішник, ліричний герой, вельми категорично вимагає від Магдалини, щоб та поступилася йому місцем біля ніг Христових, оскільки вона їх уже "довольно слезами омочила" і, одержавши прощення своїм гріхам, "до сытости сердце усладила".

Разом з тим світські мотиви, настрої, образи, ідеї не зникають з поезії Івана Величковського. Він продовжує їх культивувати і досягає у цій справі нових успіхів — досить згадати "Вірші про Дедала". Проте здебільшого мирський струмінь у зрілій творчості Івана Величковського не відмежовується різко від струменю релігійного, як це було в 60 — 70-х роках, а зливається з ним в одних і тих самих віршах, підпорядковуючись релігійним настроям, розчиняючись у них.

Цікавий ідейний мотив поезії Івана Величковського — заклик до конкретної діяльності, до реалізації "віри" в "ділах". Цей мотив (навіяний, можливо, антилютеранською полемікою), привабливий сам по собі, був актуальним і прогресивним в тодішніх українських умовах — вимога громадянської активності! — важливий ще для нас і як атрибутивна ознака, на підставі якої можна пов'язати з особою Івана Величковського деякі твори, вміщені в зшитку.

Цей мотив розробляється у "Віршах про Дедала", приналежність яких Іванові

Величковському засвідчена Самійлом Величком:

От земного вигнання хто хочет до неба
Залетѣти, первей крил добрих дѣл ему потреба.
Рекл би ктось: сама вѣра до неба досягнет!
Отвѣщаю: и кождій того з вѣри прагнет;
Леч питаю: мертвій труп лѣтати чи может?
А вѣра, без дѣл мертва, як же то возможет?
Вѣра едно есть крыло, о одном несмѣло
Крилѣ летѣти, звлаща морем страшно дѣло.
Прето добродѣтели не єднои потреба,
Абысьмо залетѣли беспечно до неба.

У зшитку I міститься діалог "Бесѣда человѣка з богом", який розвиває той же ідейний мотив, використовуючи споріднену образну систему. "Чоловік", звертаючись до бога, висловлює надію, що йому "вомѣнится" "вѣра вмѣсто дѣл", і, отже, милість божа буде явлена йому "з вѣри, не от дѣл". Бог рішуче розвіює цю надію:

Без вѣры невозможно спастися нѣкому.
То истинна. Но вѣра не поможет злему,
Аще при вѣрѣ добрых дѣл не исполняет.
Апостола моего слыши, что вѣщает:
Вѣра без дѣл мертва єст, якоже и тѣло
Не движется без душѣ. Вѣру живить дѣло.
Вѣра и добродѣтель, суть то двое крила,
На двоих тѣх вся висить спасенія сила.
Не может єдним крилом птица поднестися,
Невозможно самою вѣрою спастися.
Должна птица обѣма крилома лѣтати,
Должен человѣк вѣру и дѣла стяжати.

Звертає на себе увагу така показова у філософському плані деталь: з душею порівнюється не віра, а діла; віра ж зіставляється з тілом! Отже, для поета первинною категорією є діла, а віру він трактує як категорію вторинну.

Які ж діла імпонують Івану Величковському? В абстракції — звичайні християнські добродієвності — віра, надія, любов, чистість, послух, убожество — втілені в житті Самойловичевого патрона святого Іоана Кущника. В проекції ж на українську дійсність XVII ст. і на гетьманську гідність адресата ці абстрактні морально-етичні форми наповнюються конкретнішим змістом. Гетьманові належить розширювати честь божеську, устрашати ворогів, бути "чулим и осторожным", "покой в милой отчизнѣ... устроить", мурувати церкви, прикрашаючи їх іконами, учених любити, бути особливим патроном наукам, з котрих росте слава, оздоба, підпора і скоро утіха "милой отчизнѣ".

Це не стільки панегіричне приписування якостей ідеального вождя Іванові Самойловичу, скільки програма вимог до нього і гетьмана взагалі від імені інтелігентних кіл тогочасного українського громадянства, декларована в момент, коли

булава виприсала з рук Самойловича під тиском опозиційних йому сил. Пригадаймо, що Самойловичів наступник Іван Мазепа набував собі політичний капітал великою мірою за рахунок реалізації культурницьких вимог, висловлених Іваном Величковським.

Відповідно намагається діяти — в межах скромних можливостей приватної людини, рядового "сина отчизни", наділеного літературним хистом — і сам Іван Величковський. Впадає в око висока патріотична настроєність його естетичної свідомості. Істотним стимулом літературної діяльності нашого поета є здорова заздрість до сусідів, до того, що, як пише він у передмові до "Млека", "многі народове, зважа в науках обфитує, много маот не тылко ораторских, але и поетицких чудне а мистерне природным их языком от высоких разумов составленных трудолюбій, которыми и сами ся тѣшат и потомков своих довѣпы острят". Показове, знову-таки, наголошення на естетичній функції "поетицких трудолюбій", на "втисі", яку вони дають людям, а також на притаманній їм педагогічній функції, на їхній здатності "гострити дотепи нащадків". Дуже важливий з історико-літературного погляду є факт спеціального відзначення Іваном Величковським тієї обставини, що "високі розуми" багатьох сусідів складають "поетицкі трудолюбія" "природным их языком". Він засвідчує, що за часів Івана Величковського в колі "малоросійських синів, зважа до читання охочих і любомудрих", проблема застосування в літературній творчості "своєї природної мови" стояла гостро і дебатовалася жваво. "Яко истинный сын малороссійскои отчизны нашей" Іван Величковський "боліє серцем" на те, що на Україні досі немає подібних "поетицких трудолюбій", "таких трудов" "типом виданих", а тому з своєї "горливости ку милой отчизнѣ" він умишляє "нѣкоторые значнѣйшыє штучки поетицкіє рускым языком выразити". При цьому його не задовольняє можливість простого пересадження "іноземних штучок" на рідний літературний ґрунт шляхом перекладу. Він прагне "виразити" "найзначніші штучки поетицкі" своєю рідною мовою, "не з якого языка на рускій оныє переводячи, але власною працею моею ново на подобенство інородных составляючи, а нѣкоторые и цѣле русскіє способы вынайдуючи, которые иным языком анѣ ся могут выразити".

Соціальні симпатії Івана Величковського, при чому, ймовірніше, Івана Величковського зрілого чи, навіть пізнього, може, вже часів його попування, виявляє вірш "О убогом и богатом, молящимся в церкви". Природно, що соціальний світогляд автора не виходить за межі християнських, євангельських уявлень, але все ж його симпатії цілком певно схиляються на бік "убогих". Критерієм, з яким він підходить до порівняльної оцінки убогого і багатого, є відносна здатність, міра здатності кожного з них повністю присвятити себе богові. Критерій, звичайно, вузький, однобічний, так би мовити, надто специфічний, суто християнський і спеціально "душпастирський", опертий більше на євангельській традиції, ніж на живих роздумах над реальною дійсністю, та все ж висновки, до яких приходить поет сімнадцятого століття, при всій своїй прямолінійності й наївності, знаходять сприятливе відлуння і в серцях соціалістично вихованих читачів століття двадцятого. "Простѣ к Христу ум вперен

нища и убога", — каже поет. Не маючи жодних скарбів, в яких міг би своє "сердце углубити", бідний любить тільки бога, тільки до нього "возносить ум і сердце" "в молебну годину". Не так багатий. Розум "имущаго стяжанія многа" "разсѣян". Хоч здається, що багатий молиться "прилѣжно", та насправді він "разнствовати зрится".

В дому злато и сребро, разлычнія служби,
Тамо дѣла, овамо пировнія дружбы,
Всюду же прілпе сердце, ум имать мысль многу,
Убо усты молиться, нѣсть же сердце к богу.

Та бог добре знає "сердечныя бездны" кожного, тому-то "тщи у него богати, нищи небезмездны". А оскільки божа прихильність на боці убогих, прихильний до них і поет.

У "Минутах" із "Зеґара" зло асоціюється в уяві Івана Величковського з якостями, прагненнями, звичками, діями насамперед сильних світу сього. Це — слава, багатство, честь, пияцтво, помпа, гордість, пиха, хвальба, високі думи, похлібство, пещоти, банкети, пиятики, служби, дружби, жарти, сміхи, утіхи, розкоші, скарби, ради, зради, хитрість, ошуканство, клямство, заздрість, ненависть, урода, тілесна краса, мужність, сила, красномовство, удатність, справність, драпіжства, кривоприсяжства. Все це марності сього світу, несталі і нетривалі. Всі вони минуть:

Не пребудет богатство, ни снідет слава,
Нашедши бо смерть вся сія погубит.

На протилежному полюсі "добра" поет концентрує явища, які асоціюються з приниженими і упослідженими: хвороби, переслідування, муки, біди, жалі, сльози, обиди, рани, наруги, голод, спрагу, наготу, убозтво, каліцтво, сліпоту, німоту, хромоту, труди, невчаси, невпокої. Явища ці — "всякое зло", але терпіти його доводиться здебільшого "добрим".

Вже замолоду Іван Величковський ставився без будь-якої поваги і до набування багатства, і до панства, що виразно засвідчує його переспівана за Джоном Овеном епіграма про великого пана-магната, котрий притягає золото, як магніт залізо (поет грає на словах-омонімах "магнас" і "магнес"). Скептично ставиться він і до "царського стану", кажучи слідом за тим же Джоном Овеном:

Иншій не хочет, иншій боится сказать
Правди царем. О нендзный стан царский! — з тонд знати.

Обстоюючи по-християнському трактовану ідею рівності всіх людей, Іван Величковський приділяє багато уваги надзвичайно популярній у мистецтві епохи барокко темі несподіваності, неминучості, невідворотності, всевладності смерті, байдужої до сьогосвітніх соціальних градацій та ієрархій, і взаємозв'язаній з темою смерті темі часу — його швидкоплинності, невпинності — темам, що не втратили своєї життєвої активності і в нові часи: пригадаймо хоч би Шевченкового "Косаря". Цій темі у зшитку I присвячено цілу добірку віршів: дві короткі епіграми ("На образ юноши красящагося, ему же смерть тайно вослѣдует" і "На образ старца, держащаго клепсидру"), епітафію "Нагробок" і цикл із п'яти споріднених між собою темою, настроєм і образами ліричних роздумів, що його умовно можна назвати "Віршами про

смерть". Цій же темі присвячено і весь "Зеґар".

Не забуває Іван Величковський і про постійні війни, що розоряли тоді Україну, часті ворожі напади, зокрема турецько-татарські. Звертаючись до святої Варвари, він молить її хранити "нас" "от варварска... находа". Поет славить "добра воина", який, наслідуючи Христу, "здався на раны", "страдав до смерти", але був "врагов побѣдитель".

Отже, навіть побіжні, первісні "проби" ідейно-тематичного "грунту" віршів Івана Величковського приводять до висновку, що ці вірші багаті на думки, злободенні для поетової сучасності, але приховані від нас специфікою тодішнього сприймання і розуміння соціальної дійсності. Придивившись уважніше, переконуємося, що змістовною, актуальною, історично прогресивною була і сама "гіпертрофія форми", властива нашому поетові, оскільки вона об'єктивно вела до секуляризації літератури від теології, до досягнення іманентної цінності для суспільства і для індивідууму естетичного, до емансипації поетичної творчості як самостійної галузі суспільної свідомості, до самоствердження красного письменства у новочасному розумінні цього явища.

Завдання дальшого вивчення творчості Івана Величковського полягає не в тому, щоб належно оцінити форму його віршів, ігноруючи їхній зміст (бо глибоко зрозуміти форму, ізольовану від змісту, неможливо, як і глибоко зрозуміти зміст у відриві від форми), а в тому, щоб збагнути оформлений зміст і наповнену змістом форму. І не тільки зміст "зовнішній" — релігійну форму ("оболонку") змісту "внутрішнього" (соціального, історичного, філософського), але й зміст "внутрішній", проникнувши до нього крізь зміст "зовнішній". Тільки опанувавши змістом поезії Івана Величковського на обох цих рівнях, можна буде опанувати і змістовність її художньої форми.

Використана література:

* XVII век в мировом литературном развитии, М., "Наука", 1990, стор. 5.

* Література в іменах. – К., 1999.

* Історія української культури. – К., 2000.